

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Гандзілевської Галини Борисівни

"Психологія життєвих сценаріїв у акмеперіоді українських емігрантів",

поданої на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія

Функціонування сучасного українського суспільства характеризуються радикальними перетвореннями в усіх сферах соціального життя людини, зростаючим динамізмом та швидкоплинністю процесів постійного оновлення соціально-психологічних умов життя особистості. Провідною реалією сьогодення країни є поглиблення політизації соціального та економічного життя на тлі продовження військового протистояння за територіальну, національну та ідейну незалежність, яка має глобальний характер й пронизує практично усі сфери існування соціуму. Підвищення інтенсивності та складності політичного, економічного та соціального життя ставить підвищенні вимоги і до внутрішньо психічного життя особистості, висуває на передній план питання смислового порядку, посилює потребу в прогнозованості майбутнього та пошуку власного місця і внутрішньої позиції в масштабних процесах змін. Означені процеси поряд з інтегративними тенденціями країни до європейської спільноти сьогодні стали причиною масового «пошуку кращої долі», що знайшло своє відображення у різних формах: від освітньої та трудової міграції, до еміграції на постійне проживання. Зважаючи на це, вважаємо звернення авторки до тематики пошуку ресурсів особистості в умовах радикальної зміни життєвого сценарію у формі еміграції потенційно важливим та актуальним.

Дисертаційне дослідження Гандзілевської Галини Борисівни присвячене дослідженню психологічних зasad реалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів у акмеперіоді. Результати комплексного дослідження життєвого сценарію як соціально-психологічного феномена репрезентовано авторкою крізь призму психолого-акмеологічного дискурсу. Особливу увагу приділено вивченю чинників процесу відновлення та примноження акмеологічних

ресурсів життєвих сценаріїв українських емігрантів у контексті збереження ними етнонаціональної ідентичності.

Вважаємо, що не зважаючи на достатню розробленість проблем життєвого шляху особистості та наукових напрацювань в галузі акмеології, авторці вдалося прокласти свій власний фарватер в цьому бурхливому просторі та створити досить оригінальне, змістовне та своєчасне для психологічної науки дослідження. Ми вбачаємо також додатковий аспект щодо актуальності і водночас теоретичної значущості дослідження, а саме: робота виконана на межі декількох суміжних наукових галузей: психології життя особистості, психології творчості, акмеології, етнопсихології, соціальної, вікової та практичної психології.

Звернемося до аналізу змістового аспекту дисертації. Як відомо, від дисертаційного дослідження докторського рівня вимагається не лише висвітлення окремих аспектів актуальної наукової проблеми, але й глибинного проникнення у сутність досліджуваних явищ та процесів на рівні побудови психологічних конструктів, механізмів, їх відображення у теоретичних моделях, систематизації, верифікації та концептуалізації отриманих даних. Слід зазначити, що дисерантці вдалося реалізувати мету і завдання дослідження, дотримуючись існуючих високих вимог: в роботі теоретично обґрунтовано й емпірично досліджено життєві сценарії особистості в умовах соціокультурної адаптації, визначено механізми, чинники, умови та засоби відновлення й розвитку акмеологічного потенціалу життєвих сценаріїв українських емігрантів.

Теоретичну частину роботи започатковано докладним теоретико-методологічним аналізом вітчизняного та зарубіжного досвіду дослідження психологічних аспектів проблеми. Авторці вдалося досягти продуктивного теоретичного синтезу результатів розгляду складного багатоаспектного явища життєвого сценарію на рівні виокремлення його смыслої будови, феноменологічних ознак, визначення провідних завдань і функцій, детермінант та механізмів. Особливості життєвого сценарію емігранта досліджуються залежно від виду міграції, а еміграція розглядається як один з етапів

розгортання життєвого сценарію емігранта, що вносить зміни в його сценарний простір у зв'язку зі зміною культурного середовища та адаптацією до нього.

На достатньому змістовному рівні у представленому підході виокремлено й охарактеризовано категоріальний апарат: розкрито психологічний зміст поняття „життєвий сценарій” та його співвідношення з поняттями „акмеперіод”, „акмепотенціал”, „акмеологізація”, „еміграція” тощо; виділено бар’єри та ресурси розгортання та реалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів. Означені поняття отримали адекватне теоретико-понятійне наповнення в ході проаналізованих наукових підходів до розв'язання проблеми. Відповідно до концептуальної ідеї праці, життєвий сценарій емігранта вивчається як прогностична поведінкова стратегія внутрішньої моделі власного Я, що виконує функції /гіперфункції/ психологічного імунітету, включає акмебар’єри й акмепотенціал, забезпечує процеси адаптації, самореалізації та акмеологізації.

Відзначимо також вміння дисерантки теоретично оперувати досить різноплановим концепціями і відповідним експериментально-дослідним матеріалом, що дозволило вибудувати методологічно несуперечливий підхід до створення власної пошукової позиції. Так, серед теоретико-методологічних здобутків роботи не можна не виокремити здійснене дисеранткою обґрунтовання інтегративного підходу, застосованого в якості методологічної оптики постнекласичного простору. Цей підхід репрезентує конвергенцію різноманітних теорій, концепцій, підходів та методів на мультидисциплінарному рівні, що об’єднують та узгоджують різнорівневі аспекти системного концепту життєвого сценарію і пропонують новий інструментарій для його усвідомлення й корекції.

Продуктивним нам видається також теоретичне обґрунтування та розробка прогностичної моделі акмепотенціалу життєвого сценарію особистості та його реалізації в акмеперіоді, яка надалі виступила підґрунтям акмеологічної моделі реалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів залежно від виду міграції.

Експериментальну частину дисертації презентовано трьома розділами, які присвячені дослідженню емпіричних особливостей життєвих сценаріїв

українських емігрантів в акмеперіоді. Так, у третьому розділі праці представлено результати вивчення конструктивних та деструктивних чинників продуктивної реалізації акмеологічного потенціалу життєвих сценаріїв в умовах еміграції. Четвертий розділ репрезентує акмеограми життєвих сценаріїв лідерів літературних об'єднань українського зарубіжжя та їх обговорення. П'ятий розділ містить організаційно-методичні засади та результати психолого-акмеологічного супроводу українських емігрантів.

Отже, в цілому можемо констатувати, що наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає у проведенні цілісного теоретико-експериментального дослідження проблеми реалізації життєвих сценаріїв у акмеперіоді українських емігрантів. Авторкою обґрунтовано психологічний зміст понять «життєвий сценарій в акмеперіоді», «акмереалізація життєвого сценарію», «акмепотенціал життєвого сценарію» та емпірично досліджено його конструкти у вимірі функцій/гіперфункцій психологічного імунітету; теоретично та емпірично визначено особливості акмереалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів залежно від типу міграції.

Незаперечною є теоретична значущість роботи, що визначається: створенням прогностичної моделі акмеологічного потенціалу життєвого сценарію особистості, яка виражає психологічні особливості його відновлення в умовах еміграції, та акмеологічної моделі реалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів залежно від типу міграції; уточненням: хронологічних меж і змісту акмеперіоду особистості; шляхів та методів дослідження психологічних бар'єрів українських емігрантів у соціокультурній адаптації.

Результати дослідження мають вагому практичну значущість. Теоретичні положення та практичні висновки дисертації дозволили концептуально збагатити навчальні програми з психології розвитку, вікової та педагогічної психології, історії психології, соціальної психології, етнопсихології. Адаптовано українською мовою опитувальник ранніх дитячих рішень С. Максимової, що є модифікованим варіантом методики В. Петровського «Дитячі думки». Розроблено та апробовано психотерапевтично-коригувальну

програму психолого-акмеологічного супроводу українських емігрантів. Сформульовані теоретичні уявлення про життєві сценарії стали основою для моделювання та створення тренінгових програм психолого-акмеологічного супроводу, психосоціальної підтримки українських емігрантів і внутрішньо переміщених осіб.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, регіональних і міжуніверситетських наукових конференціях та засіданнях кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія».

Дисертаційне дослідження вирізняється не лише багатством експериментально обґрунтованих результатів, їх чітким теоретичним узагальненням, доречним і вдалим використанням методів математичної статистики але й висвітленням питань, що можуть скласти самостійну перспективну лінію дослідження проблеми розвитку життєвого світу особистості.

Слід відзначити, що адекватність побудови теоретико-методологічних зasad дослідження, відповідність використаних методів і методик предмету, меті й завданням дослідження, репрезентативність вибірки та адекватність відтворення математико-статистичних процедур обробки даних забезпечили надійність і вірогідність одержаних результатів та високу ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дисертаційній роботі.

Дисертаційне дослідження Гандзілевської Галини Борисівни відзначається науковою цілісністю і завершеністю, однак вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження та побажання:

1. Здійснений дисертанткою теоретичний аналіз проблеми об'ємає два повних розділи дисертації, що становить значну частину всього обсягу роботи. Натомість, згідно існуючих вимог, обсяг теоретичної частини не повинен перевищувати 20% рукопису.

2. Авторкою у теоретичному розділі роботи розкриваються механізми, чинники, умови та засоби відновлення й розвитку акмеологічного потенціалу життєвих сценаріїв українських емігрантів, його структура, компоненти та детермінанти. Натомість належної конкретизації не отримало питання джерел та рушійних сил процесу реалізації життєвих сценаріїв.

3. В контексті дослідження психологічних та змістовних особливостей феномену життєвого сценарію дослідниця звертається до поняття архетипу, що використовується у глибинній психології. В теоретичній частині часом зустрічаються його тлумачення в якості структурного компонента (с.51), детермінанта формування життєвого сценарію (с.52), мотиватора життєвої активності тощо. Використання цього поняття в прогностичній моделі акмеологічного потенціалу життєвого сценарію особистості потребує, на нашу думку, прояснення позиції авторки стосовно ролі цього конструкту в процесі реалізації життєвого сценарію особистості.

4. У другому розділі на с.126 дисертації наведено таблицю 2.2, яка презентує життєві компетентності у вимірі акмеологічного потенціалу життєвого сценарію особистості. В таблиці представлено особливості відновлення акмеологічного потенціалу життєвого сценарію у вимірі процесу індивідуації як послідовності формування певних акмеологічних компетентностей, сходження за послідовністю рівнів, що визначаються відповідними архетипами, найвищим з яких авторкою вважається Рівень Его (с.128). Натомість архетип Самості, прагненням до досягнення простору якої і визначався К.Юнгом процес індивідуації, з нашого погляду, не отримав належного місця в таблиці і розглядається в контексті «прагнення до цілісності» (с.128). На нашу думку, врахування трансцендентної функції архетипу Самості, нумінозного характеру контакту з ним, дозволило б збагатити представлений матеріал.

5. Наступне наше зауваження стосується п'ятого розділу емпіричної частини роботи. Як випливає з матеріалу п.5.2, в процесі психолого-акмеологічного супрооду українських емігрантів авторкою був проведений

акмеологічний тренінг у межах транзактного, психодраматичного, наративного та гештальт-аналітичного підходів, участь в якому взяли 20 респондентів. Зважаючи на загальну чисельність виборки у 264 особи, така незначна представленість учасників завершального етапу дослідження дещо послаблює рівень аргументованості цієї частини роботи. Також на тлі масштабного використання методів математичної статистики у третьому та четвертому розділах, відсутність кількісного аналізу даних формувальної частини експерименту викликає враження певної незавершеності останнього розділу дисертації.

6. У тексті роботи подекуди зустрічаються технічні огріхи та механічні помилки (наприклад, таблиця 2.2 на с.117 і на с. 126 тощо).

Висловлені зауваження суттєво не впливають на значення виконаної роботи, не зменшують цінності її наукового рівня дисертації, яка є вагомим внеском у поглиблення психологічних уявлень щодо особливостей смислових закономірностей розвитку життєвого шляху особистості.

Дисертаційний матеріал викладений аргументовано, відзначається доказовістю та переконливістю. Оформлення дисертаційної роботи відповідає вимогам п. п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ N 567 від 24.07.2013р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ N 656 від 19.08.2015 р. та N 1159 від 30.12.2015 р.). Зміст автореферату відображає основні положення дисертації.

Результати дослідження апробовані. Вони викладені у 45 друкованих працях: в 1 одноосібній монографії; 2 навчально-методичних посібниках; 30 статтях, з яких 21 стаття – у наукових фахових виданнях, включених до списку МОН України; 6 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, включених до міжнародних наукометрических баз даних; 12 тезах доповідей на конференціях та 3 статтях в інших наукових виданнях.

Дисертація "Психологія життєвих сценаріїв у акмеперіоді українських емігрантів", подана на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук

за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія є оригінальним і завершеним дослідженням, має очевидну наукову новизну й практичну значущість, відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій, а її авторка Гандзілевська Галина Борисівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, професор

Ямницький В.М.

